

DIN ANATOLIA ÎN BALCANI: COLONIȘTII LUI MIHAIL AL VIII-LEA
PALEOLOGUL, PE BAZA FRAGMENTULUI
DIN „SELÇUKNAME”

În prezentul studiu, mi-am propus să lămuresc problema identității coloniștilor aduși de împăratul bizantin Mihail al VIII-lea Paleologul (1261-1282) în Dobrogea, Macedonia (1264) și în Moreea (1270). Este un subiect care nu a primit suficientă atenție din partea comunității științifice, puțini fiind cei care au încercat să răspundă la întrebarea: „cine au fost respectivii coloniști?”¹. Prin urmare, doresc să demonstrez că au fost mixobarbari, bazându-mă în special pe fragmentul scris de cronicarul otoman Yazjioghlu 'Ali, inclus în izvorul „Selçukname” sau „Tarih-i al-i Selçuk” („Istoria dinastiei lui Selgiuc”).

Înainte de a începe investigația propriu-zisă, se impun câteva clarificări legate de termenii „mixobarbar” și „turcopol”. Primul are un istoric bogat, fiind utilizat încă din Antichitate, cu sens peiorativ, desemnând pe locuitorii cu origini neromane, care trăiau pe pământ roman, supușii legii și imperiului². Nicolae-Șerban Tanașoca a mai adăugat că, în rândurile lor, elementul străin putea fi ușor descoperit³. Speros Vryonis Jr. i-a considerat rezultați prin amestecul dintre greci și turci, dar a luat în calcul și pe locuitorii din afara granițelor imperiului. În cazul Anatoliei, tot el a arătat și că unii erau prezenți în armatele emirilor, vorbind greaca, sau că erau diplomați. Deși adesea aveau probleme în alegerea unei tabere și în a-și dovedi loialitatea, au favorizat, pe termen lung, lărgirea comunității musulmane în dauna celei creștine, în principal pentru că musulmanii dominau din punct de vedere militar și politic⁴. Celălalt termen, cel de „turcopol” (sau „turcopul”) are, de

---

¹ Paul Wittek, *Yazjioghlu on the Christian Turks of Dobrudja*, în *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XIV (1952), 3, pp. 639-668, și Aurel Decei, *Problema colonizării turcilor selgiucizi în Dobrogea secolului al XIII-lea*, în Marcel D. Popa (coord.), *Relații româno-orientale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, pp. 169-192.

² Șerban-Nicolae Tanașoca, *Les Mixobarbares et les formations politiques paristrienne de XIe siècle*, în *Revue Roumaine Historique*, XII (1973), 1, p. 74; Paul Stephenson, *Byzantium's Balkan Frontier*, Cambridge University Press, 2004, p. 110.

³ Tanașoca, *Les Mixobarbares*, pp. 73-74.

⁴ Speros Vryonis Jr., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley-Los Angeles-London, University of California Press, 1971, p. 176.

asemenea, un sens peiorativ, și reprezintă un grup de oameni mai restrâns, nicidecum etnic! Au fost pomeniți, în special, ca activând în cadrul armatei imperiale și, uneori, în contextul politicilor de colonizare. Identitatea lor aparține a rezultat din comuniunea dintre greci și turci⁵ sau din faptul că au fost crescuți printre turci⁶.

În ceea ce privește sursele primare ale subiectului de față, există o problemă legată de absența aproape în totalitate a celor contemporane (din a doua jumătate a secolului al XIII-lea până la începutul secolului al XIV-lea). Numai cronicarul bizantin Georgios Pachymeres⁷ și cel persan, Ibn Bibi⁸, i-au pomenit pe turci. Prezența lor în Europa a fost amintită rareori în lucrarea primului cronicar, în vreme ce Ibn Bibi nu a menționat defel trecerea populației respective la vest de Strâmtoarea Bosfor. În puținele cazuri când îi regăsim pomeniți în context european, acest fapt este în mod evident legat de implicarea lor în derularea unor evenimente politice sau militare de mare însemnătate.

Cea mai mare parte a izvoarelor a fost scrisă târziu și nu prezintă la fel de multă încredere precum cele contemporane. Spre exemplu, avem operele cronicarilor Kerîm al-Aksaray⁹ și Marino Sanudo cel Bătrân¹⁰ care, redactate în prima jumătate a secolului al XIV-lea, nu prezintă detalii suficiente legate de soarta coloniștilor. Primul nu a pomenit colonizarea, iar al doilea a povestit doar cum un detașament de turci a prins în ambuscadă armata generalului sicilian Sully¹¹. Un alt text aflat în atenția noastră este cel al geografului Ibn Battutah, prin care ni s-au furnizat informații referitoare la Dobrogea, în special legate de Babadagul secolului

⁵ Raymond de Aguilers, *Liber*, John Hugh Hill, Laurita Hill (ed.), în *Documents relatifs à l'histoire des Croisades*, vol. 9, Paris, 1969, pp. 54-55, apud Charles M. Brand, *The Turkish Element in Byzantium, Eleventh-Twelfth Centuries*, în *Dumbarton Oaks Papers*, 43 (1989), p. 13.

⁶ Brand, *The Turkish*, p. 13.

⁷ Georgios Pachymeres, *De Michaelis et Andronico Paleologis*, vol. I-II, Immanuel Bekkerus (ed.), Bonn, 1835. Vezi și traduceri în limba română: Alexandru Elian, Nicolae-Șerban Tanașoca (ed.), *Fontes Historiae Daco-Romanae*, vol. III, București, Editura Academiei, 1975, pp. 442-453 și în limba franceză: Georges Pachymères, *Relations historiques*, vol. I-II, trad. Vitalien Laurent, Paris, Société d'Édition <<Les Belles Lettres>>, 1984; vol. III-IV, trad. Albert Failler, Paris, Institute Français d'Études Byzantines, 1999; vol. V, Failler (ed.), 2000.

⁸ Decei, *Problema*, pp. 182-183.

⁹ *Ibidem*, p. 183.

¹⁰ Marino Sanudo Torsello, *Istoria del regno di Romania sive regno di Morea composta per Marino Sanudo ne la lingua latina ed in questo manoscritto ridotta nell'idioma italiano divisa in quattro parti*, în Carl Hermann Friedrich Johann Hopf (ed.), *Chroniques Gréco-Romanes: Inédites ou Peu Connues, Publiées avec Notes et Tables Généalogiques*, Berlin, Librairie de Weidmann, 2010, pp. 99-170.

¹¹ *Ibidem*, p. 129: „[...] s'incotro con l'imboscata, che Turchi, ch'eran con li Greci [...]”.

său¹². De la Nikephoros Gregoras, care a continuat opera lui Pachymeres, din poziția de funcționar la curtea imperială, avem detalii cu privire la conflictul bizantino-bulgar (de la începutul secolului al XIV-lea)¹³ și la destinul foștilor coloniști, dezertați din armata bizantină în 1305¹⁴. De asemenea, „Cronica Moreei”, finalizată în 1393, la ordinul lui Johan Ferrandez de Heredia¹⁵, menționează un corp de arcași alani în cadrul bătăliei de la Pelagonia, din 1259, alături de Mihail al VIII-lea Paleologul¹⁶.

Înainte de a discuta despre opera lui Yazijioghlu, mai doresc să-l amintesc pe cronicarul sultanilor Mahomed al II-lea și Baiazid al II-lea, Ebu'l-Hayr Rumî, autorul „Saltuk-Name” („Cartea lui Saltuk”), care a inclus în lucrarea sa detalii legate de personalitatea fostului lider al turcilor dobrogeni, Sari Saltik¹⁷. Conducătorul a mai fost pomenit și într-un itinerariu turc din 1538, care a indicat locul său de veci¹⁸. Evlia Celebi, în secolul al XVII-lea, a relatat și el o serie de legende privind soarta coloniștilor și faptele conducătorului lor. În plus, a oferit amănunte utile referitoare la stilul de viață al comunității vorbitoare de limbă „dobrogeană”¹⁹, dar și la o serie

¹² Ibn Battuta, *Tuhfat al-Nuzzar fi gharaib al-Amsar wa Adja-'ib al-Asfar*, în Maria Holban (ed.), *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, Editura Științifică, București, 1968, pp. 4-8 (vezi și observațiile legate de însemnările autorului în cazul Dobrogei, în *Ibidem*, pp. 9-12).

¹³ Relațiile dintre bulgari și bizantini se răciseră în urma recucerii Constantinopolului de la latini de către ultimii, în 1261, și adoptării de către Mihail al VIII-lea a unei ideologii expansioniste (Hélène Ahrweiler, *Ideologia politică a Imperiului Bizantin*, trad. Cristina Jinga, București, Corint, 2002, p. 110), dar și a pierderii porturilor strategice Anchialos și Messembria (Nesimbăr), reocupate după dezertarea mercenarilor catalani (lucru recunoscut în 1307, odată cu semnarea unui tratat de pace). În acest sens: Ignatius Burns, *The Catalan Company and the European Powers, 1305-1311*, în *Speculum*, XXIX (1954), 4, pp. 760-761.

¹⁴ Nikephoros Gregoras, *Bizantina historia*, Ludovic Schopen și Immanuel Bekker (ed.), Bonn, 1829. Vezi și fragmentele traduse în limba română din Elian, *Fontes*, pp. 496-518.

¹⁵ Johan Fernandez de Heredia (1310-1396), Mare Maestru al Ordinului Sf. Ioan (din 1377), a fost preocupat de anexarea Moreei de la francezi și de restaurarea prestigiului pentru ordinul său.

¹⁶ Alfred Morel-Fatio (ed.), *Chronique de Morée*, Geneva, Imprimerie Jules-Guillaume Fick, 1885.

¹⁷ Ebu'l-Hayr Rumî, *Saltuk-Name*, în Mihail Guboglu (ed.), *Crestomație turcă*, București, Universitatea din București, 1978, pp. 53-61.

¹⁸ *Itinerar turc*, în *Călători*, vol. I, pp. 382-385. Observații cu privire la text sunt făcute tot în *Călători*, pp. 380-381.

¹⁹ Evlia Celebi, *Seyahatname*, în Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Mustafa Ali Mehmet (ed.), *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, Editura Științifică, București, 1976, p. 382 și nota 252. Vorbitorii de limbă dobrogeană, în opinia autorului, au fost „citakii”, un grup de oameni „rezultat din încrucișarea ostașilor cu valahii”, primii fiind aduși din Anatolia.

de așezări ale populației respective situate în Dobrogea, toate acestea în calitate de călător în regiune, spre sfârșitul anului 1651²⁰.

Dintre toate, cea mai lămuritoare operă în privința identității grupurilor sosite în Europa, este „Selçukname”²¹. Autorul său a fost unul dintre primii cronicari otomani care nu au mai utilizat limba persană pentru a-și redacta scrierile, ci limba turcă. Finalizată în 1424, „Selçukname” vădește influențe din operele lumii arabo-persane, din legendele populare din persană (cuprinse în cronicile lui Rashid-ed-Din²² și Ibn Bibi) și din istoria orală transmisă de descendenți ai lui Izzeddin Kaykaus al II-lea²³, întâlniți în Macedonia de Bayazid I²⁴. Ea a fost ulterior utilă pentru Kemalpașazade și pentru Seyyid Lokman, autori care și-au redactat operele „Tarih-i al-i Osman”²⁵ și, respectiv, „Oguzname”, pe parcursul secolului al XVI-lea²⁶.

Yazijioghlu a tratat istoria vechilor turci, perioada marilor selgiucizi, a statului Rum, încheind cu fondarea emiratului lui Osman. Cel mai important capitol pentru studiul de față începe cu alungarea de pe tron a lui Izzeddin și se încheie cu apostazia noilor locuitori ai Dobrogei și Rumeliei (Bulgariiei nord-estice), după conflictele cu bulgarii și cu catalanii²⁷. Din punct de vedere ideologic, autorul a fost

²⁰ *Ibidem*, pp. 326-754; de asemenea, și traducerea lui Guboglu, inclusă în *Crestomație*, pp. 816-856.

²¹ Vezi traducerea: Wittek, *Yazijioghlu*, pp. 648-651; Decei, *Problema*, pp. 170-174; Guboglu, *Crestomație*, pp. 28-49.

²² Rashid-ed-Din a fost un scriitor persan care a trăit la curtea ilhanilor („hanilor supuși”) și a scris, la începutul secolului al XIV-lea, „Câmi ül-tevârik”, operă cuprinzând, în principiu, istoria mongolilor.

²³ Izzeddin Kaykaus al II-lea a fost sultanul statului selgiucid de Rum între 1246 și 1259, când mongolii începuseră consolidarea dominației lor în peninsula anatoliană, în ciuda eforturilor sale militare și politice (alianța cu niceenii și trebizondini: Alexandr Alexandrovici Vasilev, *Istoria Imperiului Bizantin*, Ionuț-Alexandru Tudorie, Vasile-Adrian Carabă, Sebastian-Laurențiu Nazăru (ed.), București, Polirom, 2010, p. 504). Yazijioghlu redă câteva ciocniri de forțe înainte și după sosirea sultanului la Niceea, în *Selçukname*, pp. 28-31.

²⁴ Yazijioghlu 'Ali, *Selçukname*, în Guboglu, *Crestomație*, p. 46: „Când răposatul Baiazid I, <robul lui Allah> a întreprins o expediție la Malatia și la Erizingian, Lizakos și frații săi erau și ei împreună cu oastea sa. [...] Atunci când Baiazid, <robul lui Allah> a aflat de originea lor selgiucă, a acceptat cererile lor, dându-le porunca solicitată. [...]”.

²⁵ Decei, *Problema*, pp. 176-177.

²⁶ *Ibidem*, pp. 178-181; vezi și traducerea oferită de Guboglu în *Crestomație*, pp. 391-402.

²⁷ Relația dintre bizantini și catalani/aragonezi avea o vechime din vremurile conflictului dintre bizantini și coaliția regelui Siciliei, Carol de Anjou. Cu sprijinul primilor, a fost organizată invazia încununată de succes a Siciliei, în 1282, în timpul Vecerniilor Siciliene (pentru mai multe detalii, vezi Deno John Geanakoplos, *Emperor Michael Palaeologus and the West 1258-1282. A study in Byzantine-latin relations*, Cambridge-Massachusetts, Harvard University Press, 1959, pp. 345-371). Organizați în cadrul Companiei Catalane, au fost angajați de împăratul Andronic al II-lea pentru a

exponentul „temei oguze”²⁸, o tentativă de a legitima dinastia osmană drept descendentă a dinastiei selgiucide, care i-a adus pe turcmeni/turcomani în Anatolia. Dar, existența acestor turci neotomani, anatolieni la origini, a constituit o variabilă care n-a putut fi luată în calcul de către otomani, în momentul întâlnirii ei²⁹.

Din punct de vedere istoriografic, coloniștii au fost tratați în diferite contexte politice și/sau militare. Gheorghe Brătianu, în descrierea aspectelor economice ale prezenței bizantinilor la gurile Dunării, după restaurația din 1261, a pus sub semnul întrebării stabilirea turcilor lui Izzeddin în această regiune, ca auxiliari ai Bizanțului³⁰. Ignatius Burns i-a menționat în treacăt pe turcopolii absorbiți de Compania Catalană, la începutul secolului al XIV-lea³¹.

Deno John Geanakoplos a oferit informații valoroase cu privire la colonizările de anatolieni, sub regimul basileului Mihail al VIII-lea Paleologul, și la rolul acestei populații în diversele campanii militare ale împăratului. În plus, a fost unul dintre puținii istorici care au consemnat prezența turcilor în Moreea, după 1270³². Un altul a fost Peter Charanis, care a tratat politica colonizării ca parte a politicii statului bizantin și i-a inclus pe acești coloniști printre ultimii aduși în Bizanț³³. Totodată, Geanakoplos a fost și unul din puținii care au utilizat lucrarea lui Marino Sanudo cel Bătrân, fără de care, probabil, nu am fi știut nimic despre contribuția turcilor la victoria din Albania, din 1281³⁴.

Începând cu anii '70, au apărut lucrări mai bogate sub aspectul cercetării,

opri incursiunile turcmenilor în Asia Mică bizantină, dar au dezertat din momentul imposibilității de a fi plătiți de imperiu și au inițiat ostilitățile împotriva acestuia (Burns, *The Catalan*, p. 752).

²⁸ Wittek, *Yazijioghlu*, p. 645; Guboglu, *Crestomație*, p. 23.

²⁹ Guboglu, *Crestomație*, p. 23. A se vedea și punctul de vedere al lui Wittek, conform căruia, Yazijioghlu a realizat un program politic, ale cărui tendințe au fost dezvoltate într-o ideologie precisă și foarte ambițioasă, dar adresată unor „cercuri restrânse” – Wittek, *Yazijioghlu*, p. 647.

³⁰ Gheorghe Brătianu, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, ediția a II-a, Iași, Polirom, 1999, p. 307.

³¹ Burns, *The Catalan*, pp. 751-771.

³² Deno John Geanakoplos, *Emperor Michael Palaeologus and the West 1258-1282. A study in Byzantine-latin relations*, Cambridge-Massachusetts, Harvard University Press, 1959. Legat de prezența turcilor în Moreea, *Ibidem*, p. 229.

³³ Peter Charanis, *The Transfer of Population as a Policy in the Byzantine Empire*, în *Comparative Studies in Society and History*, III (1961), 2, pp. 140-154. A se vedea *Ibidem*, p. 150, în privința turcilor ajunși în Moreea.

³⁴ Pentru detalii referitoare la bătălia de la Berat, Geanakoplos, *Emperor*, pp. 329-334. Autorul a considerat „Istoria” lui Sanudo ca fiind una mai corectă decât versiunea din limba greacă a „Cronicii Moreei” (*Ibidem*, p. 70).

un exemplu elocvent fiind cea a lui Speros Vryonis Jr.³⁵. Pentru el, turcopolii convertiți în Bizanț au reprezentat rezultatul unei activități misionare³⁶. Răzvan Theodorescu, în tentativa sa de a fixa „cadrul în care aveau să apară și să se manifeste, în secolele XIII și XIV, diferite forme și evenimente de istorie culturală”, a menționat în treacăt „acel mare grup oguz condus de sultanul fugar din Iconium, Izzedin Keykavuz și de Sary-Saltuq, primit și colonizat de bizantini în 1263 în <țara Dobrogei> – de fapt în nordul dobrogean, stăpânit pe atunci de Mihail al VIII-lea în jurul unor centre mai însemnate ca Isaceea și Babadag [...]”³⁷. Mustafa Ali Mehmed i-a pomenit pe mercenarii turci colonizați „la periferiile imperiului pentru apărarea intereselor bizantine”, însă, în cazul celor ajunși după restaurația bizantină din 1261, a vorbit de „unul din primele momente ale răspândirii Islamului în această regiune, grupurile turco-selciukide jucând rolul unor adevărați misionari ai religiei musulmane la gurile Dunării”³⁸.

Printre ultimii care i-au menționat pe mercenari a fost Nicolas Oikonomides, pomenindu-i ca dezertori la catalani și, ulterior, ca angajați în armata Serbiei³⁹. Virgil Ciocîltan, asemeni predecesorului său, Gheorghe Brătianu, a subliniat importanța economică a Mării Negre, numind-o „placă turnantă a comerțului euro-asiatic”⁴⁰. Turcii, după cum a arătat, ar fi fost pionii într-o strategie complexă de slăbire economică și militară a Ilhanatului mongol, prin blocarea accesului la Mările Mediterană și Neagră și eliberarea Anatoliei selgiucide.

Paul Wittek a fost primul cercetător care a abordat pe larg problema identității coloniștilor și unul dintre puținii care au interpretat „Selçukname”⁴¹. Fiind

³⁵ Vryonis, *The Decline*. A tratat mutațiile politice, sociale și culturale petrecute în Anatolia, începând cu secolul al XI-lea, când această regiune s-a aflat sub bizantini, și încheind cu secolul al XV-lea, când Mahomed al II-lea aproape că a definitivat unificarea politică a întregii peninsule.

³⁶ *Ibidem*, pp. 442-443 (și nota 126).

³⁷ Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești*, București, Editura Academiei, 1974, pp. 140-141.

³⁸ Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 94.

³⁹ Nicolas Oikonomides, *The Turks in Europe (1305-13) and the Serbs in Asia Minor (1313)*, în Elizabeth Zachariadou, *The Ottoman emirate (1300-1389)*, Rethymon, Crete University Press, 1993, pp. 159-168. Lucrarea în sine a tratat conflictul dintre bizantini și, mai târziu, sârbi, pe de o parte, și turcii anatolieni, aliați cu catalanii și cu turcopolii dezertori, pe de alta. Autorul i-a subliniat importanța, deoarece, pentru prima dată, a existat o tentativă de a-i respinge pe turci și, totodată, de a le lovi bazele de atac din Asia Mică (p. 159).

⁴⁰ Virgil Ciocîltan, *Mongolii și Marea Neagră în secolele XIII-XIV. Contribuția ghinghizhanizilor la transformarea bazinului pontic în placă turnantă a comerțului euro-asiatic*, București, Editura Enciclopedică, 1998.

⁴¹ Dintre scrierile sale, am avut posibilitatea să consult doar studiul intitulat *Yazijioghlu 'Ali on the Christian Turks*. Lucrarea a cuprins un argument referitor la utilizarea cronicii lui Yazijioghlu (în

la curent cu cercetarea mai recentă, a reușit să emită primele concluzii legate de turcii sosiți în Dobrogea și Macedonia; totodată, a subliniat importanța izvorului respectiv în cercetare și a făcut observații referitoare la semnificația prezenței turcilor în imperiu, la activitatea lor militară, la stilul de viață, la religiozitatea lor și la conducătorul *de facto*, Sari Saltik.

În final, Aurel Decei a clarificat problema existenței istorice a colonizării, reunind „pentru prima dată, textele ce au legătură cu aceste fapte care s-au desfășurat în secolul al XIII-lea și cu repercusiuni în secolele ulterioare”. Autorul s-a referit la fragmente din cronicile lui Yazjioghlu, Kemalpașazade și Lokman și a făcut trimiteri la operele lui Ibn Bibi, Kerîm al-Aksarayi, Ibn Battutah, Pachymeres și Gregoras. În plus, a dat o schiță istoriografică ce are ca punct de pornire secolul al XIX-lea, când au fost făcute primele interpretări ale izvorului lui Lokman, până la începutul anilor '60 ai secolului trecut⁴².

În continuare, îmi voi axa discursul pe aspectele de natură militară ale relațiilor dintre turcii aduși în Balcani și bizantini, și anume despre recrutarea primilor, organizarea lor armată, participările la campaniile militare ale împăratului și, în final, despre cazurile de dezertare. Intervalul cronologic avut în vedere nu va depăși începutul domniei lui Mihail al VIII-lea Paleologul pe tronul Niceei și, respectiv, trecerea grosului detașamentului de turcopoli în Serbia, spre finalul conflictului catalano-bizantin.

Recrutarea turcilor de către niceeni s-a petrecut în contextul consolidării dominației mongole în Anatolia și al destrămării sultanatului selgiucid Rum. Sultanul Izzeddin Kaykaus al II-lea, sprijinit spre sfârșitul domniei de statele grecești, s-a aflat în conflict cu fratele său, Rukneddin, care stăpânea jumătatea estică a țării și care era protejată mongolilor⁴³. Dezavantajat în urma unor confruntări militare, în 1259, a căutat refugiu la Niceea, fiind primit de Mihail al VIII-lea, care, la rândul său, se refugiase cu câțiva ani în urmă la Konya (Iconium)⁴⁴. În același an, o armată condusă

---

locul rezumatului lui Lokman), dar și o descriere și extrase, o împărțire tematică a fragmentului de izvor și o analiză comparativă cu cronica lui Ibn Bibi, „tradiția Qarasi” (pentru detalii, a se vedea Wittek, *Yazjioghlu*, pp. 653, 654-655, 656-657, 662-667), povestea originii barakizilor și operele scrise de Pachymeres și Gregoras.

⁴² A se vedea întregul studiu: Decei, *Problema*, pp. 169-192.

⁴³ Yazjioghlu, *Selçukname*, p. 28: „Atunci când cu oastea mongolă, sultanul Ruknedin și Muieddin Pervane au intrat în Aksaray, au făcut să se ajungă la auzul sultanului Izzeddin Kaykaus despre sosirea lor, cu gânduri dușmănoase”. Vezi și Geanakoplos, *Emperor*, p. 30; autorul nu a utilizat izvorul otoman, de care, probabil, nu avea cunoștință.

⁴⁴ Yazjioghlu, *Selçukname*, p. 30: „S-au dat multe lupte crâncene. În cele din urmă, 'Ali Bahadır a început să fugă și a nimerit în partea dinspre margine (*uc tarafına*). Atunci când sultanul Izzeddin Kaykaus a auzit această știre și-a pierdut speranța că norocul se va schimba. <De aceea> a trimis

de căpetenii loiale sultanului a sosit în imperiul niceean⁴⁵. Yazjioghlu a vorbit, în mod curios, de intrarea în serviciul împăratului, menționându-i „în slujba sultanului Izzeddin”, dar, totodată, a relatat că „de câte ori au apărut în Rumelia dușmanii lui basilios, l-a trimis pe 'Ali Bahadır pentru alungarea lor”. Apoi, a povestit cum comandantul „i-a distrus pe dușmanii împăratului” și că „rangul acestuia s-a înălțat. Onoarea și măreția s-au [sic!] crescut foarte mult. Și de aceea, de fiecare dată basilios-ul îi acorda acestuia, din vistieria sa, veșminte de onoare, caftane, avuții și binefaceri.”⁴⁶. De fapt, cronicarul a descris o practică utilizată de împărații bizantini în vederea integrării turcilor în imperiu. Charles Brand a subliniat existența ei încă din secolul al XI-lea⁴⁷, însă Paul Wittek a considerat că selgiucizii au avut „o armată în exil” loială sultanului. Afirmția lui Wittek nu este susținută de nimic din mărturia cronicarului contemporan Pachymeres, din care a reieșit că așa-zisa armată a fost alcătuită dintr-o serie de bande de nomazi în căutare de pradă, care se pretinseseră aliați ai împăratului⁴⁸.

Referitor la campaniile din Rumelia, Yazjioghlu nu a oferit amănunte; în schimb, a menționat alungarea dușmanilor „cu bravură (*șarameŧ*) și vitejie”. Dacă am privi relatările din punct de vedere cronologic, evenimentul cel mai semnificativ la care se știe că au participat și turci, a fost bătălia de la Pelagonia. Purtată, în principiu, între statele latine și Epir, pe de o parte, și niceeni, pe de alta, miza ei a fost, pentru primii, menținerea Constantinopolului și securitatea drumului *Via*

știre pe lângă însăși ruda sa cea mai apropiată, bazileos (*fazlios*), despre acea situație, cerând un loc de vatră ca patrie (*yurt*), spunând că obiceiul generos al bazileos'ului și al împăraților este ospitalitatea și bunăvoința, oferitori de bun venit”. Cf. Pachymères, *Relations*, vol. I, p. 182: „[...] tant en raison de l'apparition de la nation des Tatars qu'à cause de ses propres affaires, et qu'il était dans l'incapacité de rien faire dans cette excitation générale, le sultan décida aussi de se réfugier auprès de l'empereur [...]”. Vezi în legătură cu fuga lui Mihail Paleologul la Konya, în 1256, Vasiliev, *Istoria*, p. 509, și Geanakoplos, *Emperor*, pp. 28-30.

⁴⁵ Yazjioghlu, *Selçukname*, p. 31: „Acesta, de asemenea, s-a îndreptat cu suita (*havaş*) și cu căpeteniile (*nâker*) spre Constantinopol pentru a-l sluji pe sultanul Izzeddin Kaykaus, basilios (*baslios*), adică împăratul, l-a găsit plăcut și pe acesta”. A fost vorba de o căpetenie numită 'Ali Bahadır.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Brand, *The Turkish*, p. 17.

⁴⁸ Wittek, *Yazjioghlu*, p. 657. Cf. Pachymères, *Relations*, vol. I, p. 186: „[...] ils se donnaient en general et pour l'ensemble comme les allies de l'empereur, mais un par un ils dressaient de nuit des embuscades et vivaient de rapines aux depens des notres”. Brand a arătat că, după înfrângerea de la Manzikert din 1071, împărații bizantini au creat alianțe cu bandele de turci care au constat în recrutarea acestora pentru a lupta împotriva unui inamic al imperiului. După aceea, o parte din turci s-ar fi stabilit definitiv în Bizanț, sedentarizându-se (Brand, *The Turkish*, pp. 12-13).

*Egnatia*⁴⁹, iar pentru ultimii, tocmai blocarea accesului către oraș, ușurând capturarea ulterioară⁵⁰. Deși detașamente de turci au participat de ambele părți⁵¹, cei la care a făcut referire cronicarul otoman sunt, evident, din tabăra învingătorilor, adică a lui Mihail al VIII-lea. Arcașii călare „persani” sau „alani”, după cum au fost descriși turcii⁵², au avut rolul de a sprijini infanteria și de a hărțui dușmanul. În final, au capturat sau ucis numeroși latini care încercaseră să fugă de pe câmpul de luptă⁵³.

Întrebarea este dacă Yazijioghlu s-a referit la bătălia din Macedonia sau a încercat să transmită un anumit mesaj legat de expedițiile din Rumelia? Fiindcă nu se cunosc documente contemporane legate de organizarea Peninsulei Balcanice în prima jumătate a secolului al XV-lea⁵⁴, putem doar presupune că autorul a inclus regiunea Dobrogei în Rumelia, astfel conferind legitimitate coloniștilor anatolieni. Această afirmație este întărită și de un adevăr istoric – expansiunea statului bizantin până la gurile Dunării⁵⁵, cu ajutor mongol, survenită în 1262 sau 1263⁵⁶. Este dificil

⁴⁹ Începea din Dyrracchium (Durazzo, Albania), traversa Macedonia, lângă lacul Ohrida, trecea prin Salonic, și continua aproape în linie dreaptă, prin Tracia, până în Constantinopol. A fost construit de romani și adaptat la nevoile comerciale bizantine. În perioada conflictului dintre Mihail Paleologul și coalițiile anti-bizantine, a fost imperativ ca această rută să rămână sub control bizantin. Referitor la importanța drumului, Vasiliev, *Istoria*, p. 379; cf. Geneakoplos, *Emperor Michael*, pp. 330-331, și Alexandru Madgearu, *Organizarea militară bizantină la Dunăre în secolele X-XII*, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2007, pp. 120-121.

⁵⁰ A se vedea și opinia lui Vasiliev, care a considerat că Epirul a reprezentat „principala amenințare externă pentru posesiunile balcanice ale Imperiului de Niceea”, în Vasiliev, *Istoria*, p. 509. Numai că Geanakoplos a afirmat că miza cea mai importantă a bătăliei a reprezentat-o soarta Constantinopolului (Geanakoplos, *Emperor*, pp. 51-59).

⁵¹ Geanakoplos, *Emperor*, p. 65, nota 78.

⁵² Morel-Fatio, *Chronique*, p. 61: „[...] et les ailes il les composa d'archers alains et comains [...]”; cf. Pachymérès, *Relations*, vol. I, p. 120: „[...] d'une part les Romains, appuyés par des Perses [...]”.

⁵³ Morel-Fatio, *Chronique*, p. 62: „[...] ordona aux archers alains et comains de tirer sur les Allemands par derrière pour les empêcher de fuir et les obliger à tenir bon dans la bataille [...]”.

280. Et les Alains et Comains faisaient ce qu'ils pouvaient pour tuer le seigneur de Caryténa ou son cheval, et ainsi ils le blessèrent de beaucoup de coups de flèches, mais come il était très bien armé, ils ne pouvaient lui faire de mal. [...]”. Cf. Pachymérès, *Relations*, vol. I, p. 120: „[...] pris ensemble par le corps scythe, tombèrent frappés de nombreux traits, tandis que d'autres étaient capturés par les Perses.”

⁵⁴ Anca Popescu, *Dobrogea otomană (sec. XV-XVI): disocieri teritorial-administrative și cronologice*, în Dumitru Țicu, Ionel Căndea (ed.), *România în Europa medievală (între Orientul bizantin și Occidentul latin). Studii în onoarea profesorului Victor Spinei*, Brăila, Istros, 2008, p. 637.

⁵⁵ Manuel Holobolos, *Un Panegirico inedito per Michele VIII Palaeologo*, în Luigi Previale (ed.), *Byzantinische Zeitschrift*, 42 (1942), pp. 36-37, în Elian, *Fontes*, vol. III, p. 455: „S-au bucurat de tine că le ești împărat și multe insule paristriene; au renunțat la răscoala plănuită <...>”. Vezi și

de stabilit cum s-au petrecut lucrurile deoarece nu se cunosc acele izvoare contemporane care să ateste complicitatea turcilor la aceste acțiuni militare. Cert este că, pe termen lung, bizantinii și-au creat un dușman periculos în Bulgaria⁵⁷.

În 1264, Mihail a reluat negocierile de pace cu statele latine, prin intermediul papalității, propunând unirea Bisericilor și ajutor militar într-o viitoare cruciadă⁵⁸. Armistițiul din Balcani, rezultat în urma lor, l-a determinat pe basileu să-și reducă numeric armata⁵⁹ și să ia o decizie cu privire la mercenarii săi anatolieni. Aceștia deveniseră o problemă în urma dezertării de la Nikli, petrecută mai devreme în același an⁶⁰. În „Cronica Moreei”, în versiunea din limba franceză, este pomenită o căpetenie numită Mélic, aflată în fruntea unei armate de 1500 de turci, care a dorit să se alăture armatei france. A fost răsplătit cu o femeie bogată⁶¹, însă Marino

observația făcută de Gheorghe Brătianu cu privire la prezența unui guvernator în regiune, numit *kephalos*, în *Marea*, p. 307.

⁵⁶ Pachymérés, *Relations*, vol. I, p. 278: „Fut prise aussi, grâce à la donation de Mytzès, comme on dira, la grande ville de Mésembria, et avec elle Anchialos aussi fut prise; les campagnes environnantes, une fois qu’elles eurent goûté au changement, aimaient à être gouvernée par l’empereur”. A se vedea și nota 4, p. 279, cu privire la datarea cuceririlor. Legat de ajutorul dat de mongoli, vezi Ciocîltan, *Mongolii*, p. 84; cf. Wittek, *Yazjioghlu*, p. 654, care a afirmat că mongolii (tătarii) au fost adevăratul pericol de care Dobrogea trebuia ferită.

⁵⁷ Încă dinaintea de 1261, bulgarii aspiraseră la deținerea capitalei și a Strâmtoarelor, dar alianțele cu Epirul și, ulterior, Niceea nu se dovediseră fructuoase, interesele lor ciocnindu-se în privința acestor două teritorii. Mai mult, deveniseră aproape izolați după momentul invaziei mongole din 1241-1242 (plătind tribut) și după pierderea accesului la Marea Neagră. Aliați temporar cu Carol de Anjou al Siciliei, au fost câștigați de promisiunile lui Mihail de retrocedare a porturilor strategice de pe coasta pontică, în schimbul unei alianțe matrimoniale, promisiuni care nu au fost respectate (Geanakoplos, *Emperor*, p. 232).

⁵⁸ *Ibidem*, p. 176.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 181.

⁶⁰ Din punctul de vedere al lui Geanakoplos, ar fi fost vorba de neplata soldaților vreme de șase luni (*Ibidem*, p. 173). E drept că statul bizantin era condamnat la faliment datorită cheltuielilor militare enorme, dar mai ales din cauza tratatului cu genovezii, din 1261, de la Nymphaeum – vezi Vasiliiev, *Istoria*, p. 511; Geanakoplos, *Emperor*, pp. 81-91; Ovidiu Cristea, *Veneția și Marea Neagră în secolele XIII-XIV. Contribuții la studiul politicii orientale venețiene*, Brăila, Istros, 2004, pp. 10-26, unde sunt amintite și negocierile cu venețienii, fructificate prin ratificarea unui tratat în 1268, înnoit în 1277 (se poate consulta și Geanakoplos, *Emperor*, pp. 213-215, 300-304).

⁶¹ Morel-Fatio, *Chronique*, p. 80: „360. Et un des capitaines des Turcs, qui se nommait Mélic, envoya une lettre à un chevalier qui se trouvait avec le prince, nommé Ancelin de Toucy, qui était né à Constantinople; et parce que ce Turc le connaissait, il lui écrivit et lui fit dire que si le prince voulait prendre à son service, il était prêt à le servir avec mille et cinq cents Turc. [...] le prince était content de le prendre à son service, et, en outre, que, s’il voulait se faire chrétien, il lui donnerait une femme riche.” Cf. Sanudo, *Istoria*, p. 118: „Stando il Principe Guglielmo predetto in questi travagli e infortuni, sich' era quasi per soccomber del tutto a Greci ed esser cazzato del Stato,

Sanudo a afirmat că, în urma victoriei, turcii au primit în posesie Moglena, aflată în regiunea Macedoniei⁶².

Consecințele bătăliei nu sunt pe deplin cunoscute, având în vedere faptul că turcii nu au fost pomeniți în izvoarele bizantine decât după invazia mongolă din 1265, și anume, de Gregoras, care a vorbit de botezarea celor rămași în urma fugii fostului sultan Izzeddin⁶³. Este posibil să fie aceeași, afirmație întărită de Sanudo, Pachymeres și Yazjioghlu, când au relatat bătălia de la Berat, din 1281⁶⁴, dezertarea la catalani (petrecută în vara lui 1305)⁶⁵ și, respectiv, corespondența dintre noul sultan selgiucid (de fapt, succesorul *de jure* la tronul Rum și fiul lui Izzeddin, Mas'ud) și împăratul bizantin (Mihail al VIII-lea sau Andronic al II-lea), după 1280⁶⁶. În primul

avenne, ch' una parte dei Turchi, che era con greci, si parti da loro, ed egli li trasse alla parte sua; e con loro si mise a cavalcar con celerita ed in loco detto Brenizza, ove combatte con li Greci suoi Nemici, e con la industria dei detti Turchi li ruppe, e riporto gran vittoria [...]”.

⁶² Sanudo, *Istoria*. [...] per il che per gratitudine furono date a molti di questi Turchi Donne della Morea per Moglie con possession, delle qual ebbero potteri ed eredi. [...]”.

⁶³ Gregoras, *Byzantina*, vol. I, p. 101, în Elian, *Fontes*, vol. III, p. 505: „[...] mulțimea însă, din preajma sa, bărbați foarte numeroși și foarte destoinici într-ale războaielor, născându-se din nou prin botezul creștinesc, au fost înrolați în armata romeilor”.

⁶⁴ Sanudo, *Istoria*, pp. 128-129: „Appropinquandosi questa Gente al Castello, Miser Rosso intesa la vennuta loro per suoi esploratori: scelti venticinque Cavallieri de suoi, li disse, che volea andar a soraverder l'essercito de Nemici e che volea, che vennissero seco, e ito, s'incotro con l'imboscata, che Turchi, ch'eran con li Greci, aveano fatto, e preso da loro, la presa del Capitano, l'essercito s'impauri talmente, che si mise in fuga, fuggendo il giorno e la notte seguente continuamente, e ne furon morti molti presi da nemici, che li seguivano, e persero molte robbe; alla fine il detto Castello della Gianina, che e in la Vallona, e Duraccio fu restituito all' Imperator de Greci predetto.”

⁶⁵ Pachymérés, *Relations*, vol. IV, p. 626: „[...] venus du nord rejoindre l'empereur peu de temps auparavant, ils ne gardaient pas plus intacte leur alliance, mais ils étaient unanimement d'avis de faire défection [...]”. Turcii, numiți „turkopouloi”, veniseră din nordul Mării Negre, fuseseră creștinați și erau conduși de căpetenii: „[...] et le vieux contingent perse, qu'on appellait aussi le Tourkopouloi, d'un côté ceux-ci qui étaient rangé autour de Vojsil le Bulgare et de leurs propres chefs [...]” (*Ibidem*, p. 572); cf. Decei, *Problema*, p. 173: „[...] răposatul Saru Saltuk a trecut, pe baza înaltei autorități a lui Berke Han, turmele lor de oi și capre, aducându-i, pe uscat, înapoi în patria lor, în ținutul Dobrogea. De asemenea, povestea lor este relatată pe îndelete: [...] După aceea a trecut multă vreme. Au rămas în Dobrogea împreună cu Saru Saltuk.” Există diferențe în traducere față de cea a lui Guboglu, în creștinația căruia fiind trecut doar atât: „După ce s-a scurs un timp destul de îndelungat după aceasta, au făcut <aceasta> cu Sari Saltik în țara Dobrogei” (Yazjioghlu, *Selçukname*, p. 43). O altă traducere a fost realizată de Wittek, similară cu a lui Guboglu: „Matters continue like this for a fairly long time. The Turks in the Dobruja remain there with Sari Saltiq.” (Wittek, *Yazjioghlu*, p. 649).

⁶⁶ Yazjioghlu, *Selçuk-name*, p. 43 (și nota 55): „De asemenea, trimițând sol la împăratul <basilios> (*fasilios*) Paleologul (Belugosa) i-au cerut pe frații sultanului și pe acei care erau de neam turcesc.

caz, a fost vorba de confruntarea dintre bizantini și sicilieni, unde ambuscada efectuată de turci a dus la victoria primilor și asigurarea securității pe *Via Egnatia*. În al doilea caz, acea dezertare s-a petrecut în contextul ofensivei bulgarilor în zona de coastă a Mării Negre, ocupând teritoriile locuite de turci (o parte întorcându-se din stepă în 1291-1292⁶⁷) și, mai ales, porturile strategice Anchialos și Messembria⁶⁸. Nu trebuie neglijată nici situația economică deplorabilă a Bizanțului, Andronic neputând să mai finanțeze armata⁶⁹. Ultimul izvor trebuie privit cu prudență, deoarece sursa de informare a lui Yazijioghlu, un descendent al lui Lizakos (o căpetenie turcă devenită guvernator în vremea lui Baiazid I) a urmărit să obțină scutiri de taxe prin asumarea apartenenței la familia selgiucidă atunci când s-a referit la turcii macedoneni⁷⁰.

Colonizarea s-a petrecut tot în 1264, momentul dovedindu-se cel mai potrivit pentru o astfel de acțiune. În primul rând, ostilitățile încetaseră pentru prima oară în timpul domniei lui Mihail al VIII-lea și a părut că această stare s-ar menține, grație efortului diplomatic depus de împărat în vederea unirii Bisericii⁷¹. În al doilea rând, mercenarii turci, deși creștinați, nu se dovediseră de încredere. Astfel că, s-a urmărit o integrare mai puternică în societatea bizantină, deoarece s-ar fi creat beneficii precum revigorarea demografică, economică și a armatei (implicit putându-se crea o situație avantajoasă în planul relațiilor internaționale)⁷². Chiar

---

Basileus'ul i-a trimis o astfel de știre: <un frate de-al vostru este lângă mine și un alt frate este *la Kara-Veri<a>* și acestuia i s-a încredințat domnia (*beylik*) acelei părți. Unii dintre turcii tăi, din țara Dobrogei (*Dobruce ilindeki detrâkûn*) au plecat pe lângă acesta și unii stau în țara lor [...]”.

⁶⁷ Decei, *Problema*, p. 173. Mai exact, a fost vorba de intervalul în intervalul 24 decembrie 1291-22 ianuarie 1292. Mai jos, a scris că întoarcerea s-ar fi petrecut, după Yazijioghlu, după 1280, anul morții lui Izzeddin, și al încercării fiului său, Mas'ud, de a prelua tronul Rum (p. 188).

⁶⁸ Burns, *The Catalan*, p. 760.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 752.

⁷⁰ Yazijioghlu, *Selçuk-name*, p. 46: „[...] la întoarcere <în Macedonia> și-a păstrat subășia, dar a cerut o poruncă de scutire – <privilegiu> (*müsellemlik hümkün*) pentru frații săi. [...] Frații și nepoții săi <sunt> acum la Zichne, dar nu dau haraci și dijmă. Nu demult și-au reînnoit iarăși poruncile <de stăpânire>, numele unuia este *Dimitri sultan*, numele altuia Mihiu sultan... [...]”. Cf. Wittek, *Yazijioghlu*, pp. 661-662, care a considerat că Lizakos, probabil tatăl beneficiarului, a devenit „subashi” („guvernator”) al Zikhnei pentru că era căpetenie a turcilor („[...] became subashi of Zikhna because he was the chief of these Turks [...]”).

⁷¹ Geanakoplos a reconstituit procesul de negociere cu papalitatea, desfășurat de-a lungul anului 1264, în *Emperor*, pp. 175-180; cf. Vasiliev, *Istoria*, p. 625. Cu privire la atitudinea generală față de problema unirii Bisericilor, se pot consulta *Ibidem*, pp. 618-622; Geanakoplos, *Emperor*, pp. 271-276, și Ahrweiler, *Ideologia*, p. 112.

⁷² Charanis, *The transfer*, pp. 150-151; Jean-Claude Cheynet, *Les transferts de population sous la contrainte à Byzance*, în Laurent Feller (coord.), *Travaux et Recherches de l'UMLV. Littératures*.

Yazijioghlu a reconstituit o declarație a fostului sultan, în care acesta își exprimase dorința de a-i muta pe turci într-un mediu mai potrivit stilului lor de viață: „<Noi suntem un neam de turci (nomazi). Nu putem să stăm mereu în oraș. Dacă ni s-ar acorda în afară, în provincie, un loc ca patrie (*yurt*), putem aduce din Anatolia casele (*evlerin*) care ne aparțin și putem să stăm acolo în timp de vară și iarnă (*anda yaylasauz ve kislasauz*)>>⁷³. În al treilea rând, fiind axat numai pe probleme europene, Mihail neglijase frontul anatolian, stârnind ostilitatea din partea Egiptului și Hoardei de Aur, care se aflau în conflict cu Ilhanatul; în plus, aliatul lor, Izzeddin, fostul sultan, era ținut captiv în fortăreața Aenos⁷⁴. Crezând că poate tergiversa la infinit tratativele legate de formarea unei coaliții anti-ilhanide și având posibilitatea de a încheia Strâmtoarele și întrerupe comerțul egipteano-mongol atât de necesar în război⁷⁵, a continuat să pactizeze cu ilhanizii datorită puterii lor de a controla ținuturile selgiucide⁷⁶.

În consecință, mongolii au invadat Balcanii în 1265, reușind să elibereze fostul sultan selgiucid. Discrepanțele dintre mărturiile din izvoare indică un haos existent în timpul și imediat ulterior invaziei. Pachymeres a relatat că „[...] în timp ce împăratul lua drumul către Constantinopol, străbătând regiunile apusene, deodată și aceia, năvălind împreună cu Constantin, trecând cu toată mulțimea lor strâmtoarele din Haemus, își ridicau tabere în văzul tuturor. Și n-aveau un singur corp de oaste regulată, care să stea într-un singur loc, ci se risipeau cu cârdul, la cete și atacau

Sciences humaines. Les déplacements contraints de population, Université de Marne-la-Vallée, 2003, pp. 46-47.

⁷³ Yazijioghlu, *Selçuk-name*, p. 33.

⁷⁴ Gregoras, *Byzantina*, vol. I, p. 100, în Elian, *Fontes*, vol. III, p. 50: „Împăratul fiind plecat, acestuia i s-a poruncit să locuiască într-o cetățuie de pe țărm, la Aenos”. Cf. Yazijioghlu, *Selçuk-name*, p. 36: „Apoi, după câteva zile l-a trimis pe sultan cu doi fii de-ai săi (mai mari) la o fortăreață întărită și i-a închis [...]”.

⁷⁵ Ciocîltan, *Mongolii*, p. 86. Egiptenii, din lipsă de resurse umane în vederea continuării războiului, au câștigat un aliat în Hoarda de Aur, un „ulus” (o „regiune”) mongol cu pretenții asupra celui ilhanid, în privința deținerii Tabrizului, un important nod comercial al Drumului Mătăsii, și care îi oferea sclavi în schimbul ajutorului militar. Ruta comercială primară trecea prin Strâmtoare, de unde necesitatea de a atrage Bizanțul într-o alianță împotriva Ilhanatului. Legat de importanța Tabrizului, se pot vedea *Ibidem*, p. 53, și Mehmed Ablay, *Din istoria tătarilor de la Gînghis Han la Gorbaciiov*, București, Kriterion, 2008, p. 117. În privința conflictului dintre „ulus”-uri, se pot consulta Boris Dimitrievici Grecov, Alexandr Iacubovski, *Hoarda de Aur și decăderea ei*, București, Editura de Stat pentru Literatură Științifică, 1953, p. 76; Ciocîltan, *Mongolii*, p. 52, și Ablay, *Din istoria*, p. 99 și 127.

⁷⁶ Legat de jocul duplicitar: Geanakoplos, *Emperor Michael*, p. 81; Ciocîltan, *Mongolii*, pp. 226-227. Vezi și Pachymères, *Relations*, p. 184: „En effet, l'empereur conclut précédemment un traité de paix avec le chef Hulagu, qui pourrait grâce à cela occuper facilement la Perse [...]”.

împreună cu ceilalți, în detașamente și făceau grozăvii, omorând, robind, nerămânând ticăloșie pe care să nu o făptuiască.”⁷⁷. Gregoras a completat, spunând: „Puteai să-i vezi <pe aceștia> la întoarcere mânănd ca pe niște turme aproape întreaga mulțime a locuitorilor Traciei, încât după o vreme abia dacă vedeai pe ici pe colo boi sau plugari în Tracia; într-atât de cumplit au despuiat-o de locuitori și de vite”⁷⁸. Yazjioghlu, un secol mai târziu, a vorbit de soarta turcilor dobrogeni: „Și luând acele case nomade turcești și pe Saru Saltuk i-a dus în Deșt; i-a dat lui, ca timar, Solcâd și Suğdak, iar populației sale i-a dat loc și patrie”⁷⁹. Dar Paul Wittek a făcut observația că era imposibil ca toți coloniștii să fi trecut în Crimeea, dat fiind că au existat mențiuni care au pomenit despre o mare parte dintre turci că se aflau în imperiu⁸⁰. Instalați în diferite posturi de frontieră, unii dezertaseră, trecând Dunărea în stepă, forțați de mongolii și bulgarii care îi copleșiseră și ajutați de faptul că fluviul înghețase. Însă, cei din Macedonia și din alte regiuni au continuat să trăiască în imperiu până cel mai devreme la începutul secolului al XIV-lea, când deja-numiții turcopoli au dezertat la catalano-turci, trecând în Anatolia sau în Serbia⁸¹. Este interesant că diferențele de ton și de conținut dintre relatările cronicarilor, care au scris la intervale de peste jumătate de secol unii față de alții, arată că, odată cu înaintarea în timp, avem de-a face cu autori din ce în ce mai bine informați.

Făcând un bilanț referitor la activitatea turcilor din imperiu, a devenit clar că scopul bizantinilor fusese integrarea lor în imperiu. Ieșind în evidență ca luptători călare, utilizând arcurile, viteza și atacurile-surpriză drept tactici primare de război, au fost organizați separat în detașamente de mercenari sau auxiliare. Au reprezentat până în 1305 un element încă străin în cadrul societății bizantine, deși obținuseră pământuri, titluri, bani, nemaivorbind de faptul că fuseseră botezați. Coloniștii pot fi numiți „mixobarbari”, dacă ținem cont de formulările istoricilor Tanașoca și Stephenson. În ceea ce privește completările lui Vryonis, o perspectivă

⁷⁷ Pachymeres, *De Michaele*, vol. I, p. 232, în Elian, *Fontes*, vol. III, pp. 445-447.

⁷⁸ Gregoras, *Byzantina*, vol. I, p. 101, în Elian, *Fontes*, vol. III, p. 505.

⁷⁹ Decei, *Problema*, p. 172. În mod curios, în creștomația lui Guboglu nu se regăsește acest citat.

⁸⁰ Wittek, *Yazjioghlu*, p. 657.

⁸¹ Gregoras a oferit o relatare, în privința turcopolilor ajunși în Serbia, în *Byzantina*, vol. I, p. 254: „Meleco sacro baptisate cum suis primum initiatus, magnis etiam stipendiis ab Imperatore acceptis, cum deinde et fidem illi datam fregisset, et religionis instituta legesque repudiasset, et ad Romanorum hostes defecisset, prorsus desperata Romanorum amicitia ad Cralem Serviae, a quo arcessebatur, se conferre maluit, quam in conspectum Romanorum venire. Quare ipse et mille eius equites cum quingentis peditibus profecti ad Cralem omnes equos et arma tradere iussi sunt, et privatam vitam agere, ea tamen lege, ut belli tempore et cum res ita posceret arma sumerent, ac Triballorum exercitum totidem sequerentur quot ipse imperasset.”

strict politico-militară nu este suficientă pentru a clarifica o origine mixobarbară a turcilor anatolieni. Din nefericire, nu există suficiente mențiuni în izvoarele contemporane; de aceea, sunt nevoit să apelez la cele mai târzii pentru a reconstitui un portret colectiv al coloniștilor.

Interacțiunile între turci și bizantini au existat cu mult înainte de sosirea primilor în Asia Mică⁸², însă perioada de după anul 1071 a rămas cea mai bogată sub acest aspect. Ajunși din Asia Centrală în regiune, atrași de bogățiile lumii islamice și influențați de cultura ei, au întemeiat un imperiu condus de dinastia selgiucidă, denumită după conducătorul ei, Selgiuc (mort în 1034). O parte din triburi rămăsese loială modului de viață prădalnic, ceea ce amenința siguranța drumurilor comerciale și a proprietăților supușilor. În consecință, au fost trimiși în regiuni de frontieră, pentru a limita pagubele din economie⁸³. Această măsură a fost preluată ulterior de selgiucizii de Rum, în cazul celor care nu au putut fi sedentarizați⁸⁴. Dar, spre deosebire de alte regiuni ale imperiului, a existat o Anatolie majoritar creștină și rurală, unde se va fi realizat o coabitare între turcmeni și indigeni⁸⁵.

În Bizanțul lui Mihail al VIII-lea, turcii ajunși în Europa fuseseră plasați în zone de frontieră, precum Dobrogea, Macedonia sau Moreea, unul din motive fiind obișnuința de a recurge la jaf. Sau, cel puțin, așa lăsase de înțeles Pachymeres. Pe de altă parte, Yazijioghlu subliniase nevoile coloniștilor în reconstituirea cererii pentru pământ, a fostului sultan Izzeddin către basileu: „Împăratul le-a acordat

⁸² Una dintre cele mai vechi manifestări ale relațiilor turco-bizantine a fost din 567, când ambasadorul Imperiului Tu-kiu, Maniach, a ajuns la curtea lui Iustin al II-lea cu scopul de a încheia o alianță anti-sasanidă (Jean Paul Roux, *Asia Centrală. Istorie și civilizație*, trad. Lucia Postelnicu Pop, București, Artemis, 2007, p. 133).

⁸³ Vryonis, *The Decline*, p. 84; Peter Golden, *An introduction to the History of the Turkic peoples. Ethnogenesis and the State-Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1992, p. 218, și Ahmet Yaşar Ocak, *Social, cultural and intellectual life, 1071-1453*, în Kate Fleet (ed.), *The Cambridge History of Turkey*, vol. I, Cambridge-New York, Cambridge University Press, 2009, p. 357.

⁸⁴ Vryonis, *The Decline*, pp. 279-280. Cf. Ocak, *Social*, p. 368, care afirmă că selgiucizii și otomanii au dus o politică de divizare a triburilor turcomane, în vederea prevenirii oricărui conflict ce ar fi putut slăbi statul.

⁸⁵ Nomazii nu au avut loc în planurile selgiucizilor de urbanizare a statului și de stimulare a comerțului, aducându-se medici, învățători, teologi, astronomi, artiști și poeți din lumea musulmană, construindu-se moschei, medrese (centre de cultură islamică), spitale, case de ospăț, băi publice și caravanserauri. Tarifele vamale au fost reduse, despăgubiri oferite negustorilor prădați pe teritoriul și în porturile Anatoliei și asigurată o pază condusă de un ofițer numit „rahdar”. Vezi Vryonis, *The Decline*, pp. 221-223; Mehmed, *Istoria*, p. 100 și Mehmed Ali Ekrem, *Civilizația turcă*, București, Editura Sport-Turism, 1981, pp. 60-61, 73.

acestora, ca loc de patrie, țara Dobrogei (*Dobrage ilin*), care avea locuri bune, potrivite pentru creșterea vitelor, climă plăcută și locuri bune de vânat. Atunci, ei au înștiințat, în taină, familiile turcești nomade (*türk obalarına*) din Anatolia, care depindeau de ei. Sub pretextul pentru iernare (*kıslak*), aceștia au descins la Iznik și după scurt timp au trecut din Üsküdar⁸⁶ multe familii turcești (*türk evi*).⁸⁷ Nu poate fi exclus faptul că acești oameni avuseseră alte ocupații înainte de invaziile mongolilor și de mișcările de populații din acea perioadă⁸⁸, cum ar fi păstoritul și vânătoarea. Poate se îndeletniciseră și cu muncile câmpului, ținând cont de faptul că tot Yazijioghlu remarcase, în cazul celor din Macedonia, faptul că „locuitorii musulmani s-au amestecat printre ghiauri”⁸⁹. Problema este în ce măsură fuseseră turcii familiarizați cu astfel de ocupații, fiindcă este greu de imaginat ca o populație sedentară să fi tolerat una orientată pe jafuri, la o asemenea scară.

Însă, pentru continuarea discuției, întâi de toate, trebuie aduse anumite clarificări în privința nomadismului ca stil de viață și eliminate preconcepțiile Evului Mediu creștin, când nomazii fuseseră incluși în registrul dezastrelor, alături de holeră și ciumă⁹⁰. Khazanov a identificat păstoritul drept principala lor activitate economică, considerându-l limitat de condițiile geografice (uneori, și de conflictele cu alte populații nomade sau sedentare), mobilitatea periodică, participarea la ea a întregii sau a majorității populației și de producția orientată către necesarul de subzistență⁹¹. Totodată, i-a exclus pe cei care sunt dedicați păstoritului, neavând de-a face deloc cu agricultura, deoarece ar fi întâlnite specializarea profesională și diviziunea muncii. Într-o societate nomadă pastorală autentică, diviziunea muncii nu poate fi decât presupusă⁹². A continuat să clasifice nomadismul pastoral, subliniind existența unuia „propriu-zis” („proper pastoral nomadism”) și a unuia „semi-

⁸⁶ Este vorba de Scutari, un cartier din partea asiatică a orașului Istanbul.

⁸⁷ Yazijioghlu, *Selçuk-name*, p. 33.

⁸⁸ Vryonis, *The Decline*, pp. 133-135; Rudi Paul Lindner, *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington, Research Institute for Inner Asian Studies, 1983, p. 14. Cf. Mehmed, *Istoria*, p. 105.

⁸⁹ Yazijioghlu, *Selçuk-name*, p. 45.

⁹⁰ Anatoly Khazanov, *Nomads and the outside world*, trad. Julia Crookenden, University of Wisconsin Press, 1994, p. 2; cf. Keith Hopwood, *Nomads or bandits? The pastoralist/sedentary interface in Anatolia*, în Anthony Bryer, Michael Ursinus (ed.), *Manzikert to Lepanto. The Byzantine world and the Turks 1071-1571: Papers given at the Nineteenth Spring Symposium of Byzantine Studies, Birmingham, March 1985*, XVI (1991), Amsterdam, Adolf M. Hakkert, p. 182.

⁹¹ Khazanov, *Nomads*, p. 16.

⁹² *Ibidem*, p. 18.

nomadic”, cu agricultura absentă, respectiv, prezentă ca importanță secundară (tot de subzistență), suplimentând producția obținută din activitatea primară⁹³.

Semi-nomadismul nu reprezintă în mod obligatoriu o fază de tranziție către sedentarism; la fel de bine, ar putea fi una către nomadism și ar trebui privit ca un mod de viață în sine⁹⁴. Poate fi întâlnit în cadrul unei societăți pastorale, ocupată și în agricultură, sau când există un segment care se ocupă cu păstoritul (chiar exclusiv) și altul care se îndeletnicește cu muncile pământului⁹⁵. În privința mobilității, Khazanov a afirmat că pășunile sunt schimbate periodic, în timpul întregului an sau al celei mai mari părți a anului⁹⁶. Hopwood a adăugat, în această privință, faptul că pășunile de vară și/sau iarnă sunt fixe⁹⁷.

În Anatolia, turcmenii se adăposteau iarna în văi ferite de zăpadă și frig, în așezări pe care chiar ei le întemeiaseră sau în sate care existau deja. În primăvară, o parte rămânea să se ocupe cu păstoritul și agricultura. Produsele erau vândute în târguri, în schimbul hainelor, instrumentelor de gătit, pieselor de harnașament sau armelor⁹⁸. Existau și conflicte pentru pășuni, cu populațiile sedentare⁹⁹, deoarece le fuseseră limitate deplasările de către autoritatea centrală de la Konya¹⁰⁰. Alteori, turcii recurgeau la expediții de jaf, înzestrându-și liderii cu carismă și capturi¹⁰¹. În consecință, au fost trimiși în regiuni de frontieră, „uc” sau „udj”, și stimulați să coabiteze cu indigenii¹⁰², astfel abandonându-și stilul de viață bazat de producția de subzistență¹⁰³.

⁹³ *Ibidem*, p. 19.

⁹⁴ Hopwood, *Nomads*, pp. 183-184. De asemenea, semi-nomadismul nu ar trebui confundat cu semi-sedentarismul, în care agricultura este ramura dominantă a economiei, iar migrațiile apar mai scurte în timp și ca distanță; prin urmare, cazurile de aprovizionare cu nutreț de către păstori sunt mai limitate (Khazanov, *Nomads*, pp. 21-22).

⁹⁵ Khazanov, *Nomads*, p. 20. Un exemplu interesant este cel în care bărbații și-au arogat prima activitate, în timp ce femeile, pe a doua.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 19.

⁹⁷ Hopwood, *Nomads*, p. 183.

⁹⁸ Ocak, *Social*, p. 369.

⁹⁹ Vryonis, *The Decline*, p. 270.

¹⁰⁰ *Ibidem*, pp. 279-280.

¹⁰¹ Hopwood, *Nomads*, p. 179.

¹⁰² Erau stimulați să practice agricultura, oferindu-li-se subvenții, drepturi de a pășuna și acces în funcții înalte. În paralel, țărani greci erau încurajați să rămână pe pământurile lor, menținându-li-se aceleași taxe ca și în perioada administrației bizantine, dar oferindu-li-se imunități fiscale (pe o perioadă de la cinci la 15 ani) și subvenții (Vryonis, *The Decline*, p. 184, și Ocak, *Social*, p. 369, 371).

¹⁰³ Hopwood, *Nomads*, p. 188.

Jaful era un mijloc prin care nomazii achiziționau produsele necesare pentru a-și suplimenta producția afectată de diverse calamități¹⁰⁴. Khazanov se numără printre cercetătorii care au sesizat problema legată de menținerea echilibrului delicat al unei economii dinamice (dar unidimensională) între disponibilitatea resurselor naturale, numărul de vite și dimensiunea populației¹⁰⁵. Astfel, societățile sedentare ar acționa ca un garant al stabilității economiei pastorale, neadaptată complet la mediul înconjurător.

După aproape două secole pline de transformări la toate nivelele, criza economică a mijlocului de secol XIII și invaziile mongole care au succedat unui val nou de migrații în Anatolia, starea de echilibru a economiei turcmenilor a fost distrusă, ajungându-se la situația descrisă de Pachymeres¹⁰⁶. Nu ar trebui să mire faptul că bandele de nomazi sau coloniștii lui Mihail al VIII-lea au schimbat un stăpân cu altul, cu atâta ușurință. Însă, înainte de a trage niște concluzii, ar trebui investigat și ce s-a întâmplat cu turcii colonizați în Imperiul Bizantin până la începutul secolului al XIV-lea. Au creat probleme administrației imperiale sau au fost subiecții unei integrări accentuate în rândul societății bizantine?

În afara episoadelor cu dezertări ale turcilor, izvoarele bizantine nu au menționat nimic legat de conflicte cu populațiile sedentare sau cu administrația. Yazjioghlu a vorbit de „vânătoare”, „amestecarea” musulmanilor cu creștinii în Macedonia și de prezența în Dobrogea a „două-trei orașe musulmane și un număr de 30 sau 40 de cete ale familiilor turcești (*oba*).”¹⁰⁷. Există și povestiri și observații consemnate de Ibn Battutah și Evlia Celebi. Primul a descris un ținut ostil, un „deșert”, în care apa „este dusă cu carele în burdufuri mari și mici”. În privința turcilor, a spus că orașul „Baba-Saltık este cel mai depărtat oraș care aparține turcilor; între acest oraș și începutul imperiului grecilor sunt 18 zile de mers printr-un pustiu, cu totul lipsit de locuitori. [...] Turcii transportau lapte în burdufuri, îl amestecau cu dughie fiartă <în apă> și-l beau; această <băutură> le potolea setea

¹⁰⁴ Khazanov, *Nomads*, pp. 198-227, care a descris și alte mijloace, cum ar fi sedentarizarea, stabilirea de relații comerciale cu alte grupuri și dependența de societățile sedentare sau viceversa.

¹⁰⁵ Se poate vedea întreaga analiză în *Ibidem*, pp. 70-84.

¹⁰⁶ Sultatul 'Ala' Al-Din al III-lea Kaykubad mărise taxele dar, în aceeași perioadă, arendase colectarea taxelor unor persoane private („tax farming”) care au căutat să obțină un profit cât mai mare și cât mai rapid. Sărăcirea accelerată a populației a condus la mișcări sociale, amplificate de sosirea altor triburi turcmene, în urma invaziilor mongole ale Khwarezmului (Persia) și Anatoliei, care au culminat cu dezastrul selgiucizilor de la Kösedag, din 1243. Odată cu ocuparea parțială a peninsulei, mongolii au impus propriul sistem fiscal și au colonizat numeroase triburi. A se vedea Vryonis, *The Decline*, pp. 133-135, 245-246, 253; Mehmed, *Istoria*, p. 105; Lindner, *Nomads*, p. 14.

¹⁰⁷ Yazjioghlu, *Selçuk-name*, p. 33.

pe deplin.”¹⁰⁸. Celebi a relatat că „Sarî-Saltuk bei făcuse aici agricultură cu sărmanii lui, iar când au treierat, i-au dat numele de Kara-Harman”¹⁰⁹. Legat de geografia Dobrogei, a descris Kara-Harman ca „având mulți pomi crescuți (în jur)” și că fusese altă dată „un loc păduros”; apoi, a vorbit de satul Ghiuvenlia, unde „afinele cresc cât prunele”, că „e lipsit de apă. Apa se scoate cu caii din puțuri adânci de optzeci de brațe [...]”, că „nu există <Yok>¹¹⁰ pentru oaspeți, deoarece e un ținut bogat”, că „pentru oaspeți ei au pâine destulă și dimineața și seara”, „o chilă de sămânță produce 50-60 chile; de aceea, locuitorii nu refuză să dea în mod regulat dijma împărătească datorată zaimilor [...]”¹¹¹.

În consolidarea celor exprimate de cronicari, mai poate fi indicat cazul sedentarizării otomanilor, din aproximativ aceeași perioadă cu cel din Europa coloniștilor, analizat de Lindner, care a făcut o corelație între modelul economic bazat pe razii și păstorit și armata formată din arcași călare. În Bitinia anatoliană, otomanii începuseră transformarea armatei într-una de infanteriști, deoarece nu își mai permiteau întreținerea ei, neavând la dispoziție suficiente pășuni; una de infanterie a părut mai puțin costisitoare, soldații acesteia putându-se ocupa și cu agricultura¹¹². Gregoras a menționat că Melik a avut în subordine 1000 călăreți și 500 de infanteriști, dar nu și că oamenii săi s-ar fi ocupat cu agricultura în Serbia¹¹³. Deci, se poate doar presupune că aceștia au făcut agricultură și că au fost o populație seminomadă.

Geografia Balcanilor, stabilitatea politică internă și externă, securitatea frontierelor și stimulentele financiare și funciare au reprezentat factori-cheie în continuarea modului de viață pastoral sau semi-nomad, întrerupt în urma prăbușirii echilibrului economiei de acest timp din Anatolia. Vânătoarea pomenită de Yazijioghlu și jafurile semnalate de Pachymeres nu au fost decât modalități de suplimentare a producției; la fel și agricultura, față de care turcii nu au fost străini,

¹⁰⁸ Ibn Battuta, *Tuhfat*, p. 5 (vezi și observațiile privitoare la confuziile din relatare, în *Ibidem*, pp. 9-12).

¹⁰⁹ Celebi, *Seyahatname*, p. 386.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 382, nota 250. „Yok” înseamnă „nu e”, „nu există”.

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² Lindner, *Nomads*, pp. 30-32.

¹¹³ Gregoras, *Byzantina*, vol. I, p. 248, care a oferit și un număr de 1100 soldați: „(VI) In Latinorum exercitu, ut dictum est, etiam Turcorum tria millia fuerunt: quorum mille et centum eos fuisse diximus, qui cum Meleco post Azatinis ad Scythas fugam remansissent, eosdemque sacro baptisate initiatos et in Romanas legiones relatos, nova deinde sobole auctos, demum a Romanis defecisse, et circumiectis conflicturi essent [...]”, și Morel-Fatio, *Chronique*, p. 116: „[...] et ensuite il s'accorda avec deux Turcs, dont l'un avait nom Melic et l'autre Calil, lesquels avaient près de trois mille Turcs en leur compagnie”. Cf. Oikonomides, *The Turks*, p. 163 și nota 13.

dovadă stând numărul relativ mare de infanteriști din armată și lipsa violențelor folosite ca mijloc pentru a-și satisface nevoile economice.

Un alt aspect care a ușurat integrarea coloniștilor în societatea bizantină a fost cel religios. Deși, în mod formal, deveniseră creștini din momentul intrării în serviciul militar al Bizanțului, fenomenul în sine poate fi văzut drept o componentă a adaptării, așa cum, în vremea lui Selgiuc, turcmenii fuseseră atrași de bogățiile lumii islamice și se convertiseră¹¹⁴. Mai sus, i-am citat pe Gregoras și pe Pachymeres în legătură cu botezul turcilor după invazia mongolă din 1265 și, respectiv, cu creștinarea foștilor dezertori sosiți din stepa mongolă la sfârșitul secolului al XIII-lea. Yazjioghlu a vorbit de cei din Rumelia, spunând că „devenind <creștini> au dispărut”¹¹⁵. Trecând peste rațiunile din spatele acestei afirmații pe care Paul Wittek le-a sesizat¹¹⁶, cronicarul otoman a mutat creștinarea după 1307, când bulgarii obținuseră o mare parte din litoralul Mării Negre. Similar au procedat și cronicarii bizantini, fiecare omițând primul botez, cel din 1259. Pare că ritualul de inițiere își pierduse importanța. Oare să fi fost astfel? Sau a fost o practică obișnuită în cazul turcilor?

În Anatolia, convertirile au fost efectuate, într-o mare măsură, de către derviși, care promovau egalitatea religioasă, utilizarea proprietății comune și obținerea mântuirii tolerând creștinismul¹¹⁷. Alți însărcinați/responsabili au fost baba-ii (funcție care a reprezentat o fuziune între funcția de șaman și cea de derviş itinerant) și șeicii¹¹⁸. Biserica, principalul rival al acestora, încercase să convertească o parte din turcmeni, dar a realizat că noii creștini își asumaseră această identitate numai cu numele, blasfemiind botezul, efectuându-l pentru beneficiile sanitare mai degrabă, decât pentru cele spirituale, ori se reconvertiseră, dar la Islam, în cazul

¹¹⁴ Golden, *An introduction*, p. 220.

¹¹⁵ Yazjioghlu, *Selçukname*, pp. 46-47.

¹¹⁶ Wittek a arătat că Yazjioghlu a fost ezitant în privința apostaziei și că acest lucru a condus la interpretarea incorectă a faptelor, în *Yazjioghlu*, p. 667.

¹¹⁷ Ocak, *Social*, pp. 358-359.

¹¹⁸ Vryonis, *The Decline*, p. 272. A se vedea și Alberto Ventura, *Islamul sunnit în perioada clasică (secolele VII-XVI)*, în Giovanni Filoramo (coord.), *Istoria religiilor*, vol. III, trad. Hanibal Stănculescu, București, Polirom, 2009, pp. 246-251, referitor la confreriile sufi. Nu trebuie confundată șeicii cu dervișii sau cu babaii! Șeicii (*shaykh* = „călăuză”) reprezintă liderii unei confrerii sufi ortodoxe. Dervișii (*darwish*, cel ce desemnează pe cei ce se consacră tot mai mult vieții în cadrul frăției), baba-ii („tații”, conducătorii de mănăstiri, *tekke*) și alte poziții ierarhice din cadrul confrerii (*ashiq* = „iubitul”, candidatul; *muhibb* = „iubitul”, cel ce poate asista la ritualurile secrete, și *dede* = „bunicul”, maestrul ordinului) sunt membrii unei confrerii sufi *bektashi*, după Haci Bektashi, un misionar foarte popular din secolul al XIII-lea. Ordinul și-a asumat concepțiile referitoare la cei 12 imami. Pentru mai multe detalii, se poate vedea *Idem, Confesiuni schismatice, heterodoxii și noi religii apărute în sânul islamului*, în Filoramo (coord.), *Istoria*, vol. III, pp. 388-391.

schimbărilor de regim¹¹⁹. Apăruse chiar un ritual musulman similar, numit „aynicem”, sau „adorarea”, precedat de spălarea corpului, și în care se utiliza pâinea și vinul¹²⁰. Alteori, copiii urmau un ritual de prevenție pentru cazul unei ulterioare posibile creștinări¹²¹.

Apostazia, în antiteză cu botezul, este prezentă în cronica otomană relativ târziu în succesiunea evenimentelor. Cele mai evidente cazuri au fost legate de turcii macedoneni și cei din Rumelia, cazuri în care a fost negată. Însă, putem deduce că s-a mai practicat și în alte momente: după ce turcii primiseră Dobrogea, Sari Saltik îi trecuse în stepa mongolă și se întorsese cu ei înapoi, și după ce o parte din ei ajunseseră în Anatolia, după 1310¹²². Wittek a demonstrat că turcii rămași în Rumelia au constituit o majoritate, pe când grupul ajuns în Asia a fost fals prezentat ca o migrație în masă; mai mult, primii acceptaseră botezul probabil cu o generație înainte¹²³. După cum am arătat însă, acest lucru s-a întâmplat mult mai devreme.

Un ultim element este legat și de aspectul religios și de conducerea turcilor; este vorba de persoana lui Sari Saltik. Multe din mențiunile din izvoare țin de domeniul fantasticului, dar au subliniat veleitățile sale de conducător. Ibn Battuta l-a descris ca pe un prooroc sau un contemplativ¹²⁴. Yazjioghlu l-a pomenit pentru prima oară împreună cu familiile turcești, apoi ca beneficiar al două domenii aflate în Crimeea (după ce îi trecuse pe turci în stepă, la ordinul lui Berke han¹²⁵); de asemenea, drept cel care îi adusese înapoi în Dobrogea, dar și ca mediator influent între Mas'ud, succesorul lui Izzeddin, și patriarhia Constantinopolului¹²⁶, ori ca

¹¹⁹ Vryonis, *The Decline*, pp. 488-489.

¹²⁰ *Ibidem*, pp. 371-372.

¹²¹ *Ibidem*, p. 489. A existat cazul musulmanilor din Ladik, care și-au scufundat copiii în aghiasmă, în afara orașului.

¹²² Gregoras, *Byzantina*, vol. I, pp. 254-258. Cf. Wittek, *Yazjioghlu*, p. 666, care a afirmat că anihilarea completă de către bizantini a turcilor la Gallipoli, în 1311, fusese, de fapt, o evacuare prelungită.

¹²³ Wittek, *Yazjioghlu*, p. 667.

¹²⁴ Ibn Battuta, *Tuhfat*, p. 5: „Am ajuns în orașul numit Baba-Saltik. Baba are la turci același înțeles ca și la berberi, numai că ei rostesc pe <ba> mai puternic. Se zice că acest Saltik era un contemplativ sau un prooroc, dar se mai spun despre el (și) lucruri pe care le condamnă religia”.

¹²⁵ Yazjioghlu, *Selçukname*, p. 40: „[...] pe care mai înainte răposatul Sari Saltik le trecuse cu porunca lui Berke han”.

¹²⁶ *Ibidem*, pp. 43-44: „În acest timp, fratele sultanului Mes'ud aflat pe lângă împăratul <bizantin> (*tekvür*) a încercat să fugă cu câțiva turci, dar basilios-ul simțind aceasta l-a prins și l-a aruncat în închisoare. Patriarhul aceluia timp era califul ghiaurilor. Acesta cerându-l pe fratele sultanului de la basilios, l-a obținut, și botezându-l (*Yaftis edüp*), l-a călugărit. Acesta a fost un timp în slujba patriarhului la Aya Sofia. Defunctul Sari Saltik l-a cerut pe acesta de la patriarh. Patriarhului i se făcuse cunoscut despre vilaiet și faima lui Sari Saltik. Neputând refuza vorba acestuia, l-a trimis pe

întemeietor al ordinului barakizilor¹²⁷ și responsabil pentru supraviețuirea Islamului în regiune, până după moartea sa. Ebu'l-Hayr Rumî l-a descris ca pe un fost conducător războinic aflat în Astrahan, unde a fost îngropat, cadavrul său fiind, ulterior, vizitat de tătari¹²⁸. La un moment dat, a afirmat că se afla în Constantinopol, în timp ce supușii săi erau în Rumelia¹²⁹, și a fost considerat responsabil pentru provocarea unui incendiu din oraș¹³⁰. Itinerariul turc din 1538 a indicat drept loc de înmormântare târgul Babadag¹³¹. Wittek a pomenit o sursă din secolul al XVI-lea, în care Sari Saltik a apărut ca „un călugăr creștin care, prin ascetism, a devenit un schelet”¹³². În final, Evlia Celebi a menționat nume alternative ale acestuia, printre care Keligra-Sultan și Mehmed Buhari, și a enumerat o serie de legende legate de originea personajului și realizările sale, fiind caracterizat drept „călugăr din neamul Mesia”, derviș sau criminal travestit¹³³. Mai există și episodul sedentarizării turcilor,

---

fratele sultanului pe lângă Sari Saltik. Îmbrățișând din nou islamul, acesta a îmbrăcat mantia de derviș și a fost încă un timp în slujba lui Sari Saltik.”

¹²⁷ Decei, *Problema*, p. 174: „Rolul sfințeniei și al înțelepciunii, chintesența măriților Tâ-Nûn și Yâ-Sîn, veneratul Seydi Mahmud întâlnindu-l întâmplător, la Akşehir, pe Saru Saltuk, pe când acesta era cioban, îi dăduse o îmbrăcătură cu iaurt. O bucată de grăsime din acea îmbrăcătură rămăsese lipită în gâtul lui. S-a întâmplat ca Saru Saltuk să verse. În timpul conversației cu Saru Saltuk, s-a întâmplat ca principele să-și piardă simțul realității. El a înghițit acea vărsătură. Saru Saltuk l-a mângâiat spunându-i <barak>-ul meu și l-a trimis în partea Sultaniye. Mormântul lui Barak Celî se află și azi la Sultaniye, iar barakizii, adeptii lui, sunt și astăzi”.

¹²⁸ Rumî, *Saltukname*, pp. 53-54: „[...] <Saltuk> făcuse multe războaie împotriva ghiaurilor și multe fapte vitejești. Acum se odihnește într-un loc vestit din Hagi-Burhan? (Torhan). Cadavrul său este ca și viu, pe care tătarii îl vizitează <în pelerinaj>, dar a putrezit... parcă și acum guvernează și stă în ținutul său. Drumeții îl văzuseră, se spune că era un adevărat maestru... era muezzinul unui mecet (*mescid*)”.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 57: „Să facem jurământ, să adunăm de asemenea oaste, să-i distrugem pe turcii lui Saltuk care sunt în Rumelia, să le luăm femeile, să-i dăm de lucru acestuia [...]”.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 61: „Șeriful i-a răspuns împăratului: <Cine a făcut aceasta de asemenea știu, acest foc a fost dat de Saltih>”.

¹³¹ *Itinerar turc*, p. 383: „Vineri în a 20-a zi a aceleiași luni, în târgul Babadag. Sarî Saltik <Baba> este înmormântat aici”.

¹³² Wittek, *Yazijioghlu*, p. 659.

¹³³ Celebi, *Seyahatname*, pp. 352-353: „Al șaselea a venit craiul Moldovei, numit Irvan, care a sosit personal și, luând un coșciug, l-a înmormântat <pe Saltuk> într-o mănăstire veche aflată într-un loc păduros și umbros din apropierea cetății Buzău. După cucerirea Cetății Albe, pe locul acestei mănăstiri au fost construite: o moscheie [sic!], un imaret [sic!], o medrese și un han de către Baiazid Veli. De asemenea, a fost construită și o boltă strălucitoare peste mormântul lui Saltuk Mehmed Buhari. Pe poarta ei fericită se află această inscripție: <Veniți și vizitați poarta cea înaltă>. În prezent, aceluși oraș i se zice Babadag și este un oraș plăcut. Aici toate sunt vacufuri pentru Mehmed Buhari Sarî-Saltuk-Sultan. Timp de douăzeci și unu de ani, Saltuk, arătându-se ca un călugăr din neamul Mesia, i-a invitat pe mulți ghiauri la credința <islamică> și a devenit un

redat mai sus, în care Sari Saltik a fost prezentat ca fiind liderul turcilor agricultori și „treierători” din Kara-Harman (Babadag)¹³⁴.

Din nou, răspunsurile se găsesc în Anatolia, unde turcmenii au moștenit de la creștini cultul sfinților (probabil zeități precreștine prefăcute în binefăcători) și le-au transformat în culte musulmane mistice: cel al Sfântului Haralambie a fuzionat cu cel al lui Haci Bektaş; al Sfinților Teodor și Gheorghe, cu al lui Baba Ilyas, și al lui Sari Saltik cu ale Sfinților Spiridon și Nicolae, în Balcani¹³⁵. Pentru practicarea cultului lor, au apărut locuri de pelerinaj frecventate de ambele comunități religioase (de exemplu, cazul lui Hizil-Elijah-Sfântul Gheorghe)¹³⁶. Multe sate din Turcia au fost numite după astfel de conducători, având, fie la începutul, fie la sfârșitul numelui, cuvinte precum „baba”, „dede”, „ata” sau „abdal”, pentru că aceștia îndemnaseră la adoptarea unui stil de viață sedentar. Au fost, de obicei, conducători de răscoale sau opozanți ai administrației centrale în contextul unor politici fiscale dezavantajoase. Toponimele au mai fost date și după cei care au condus mase de oameni în migrații pe distanțe mari¹³⁷. Această tradiție trebuie privită în cheia mentalității țaranului, pentru care a primat eficiența magico-religioasă a unei acțiuni, și nu dogma, mergându-se după principiul conform căruia „un sfânt e pentru toată lumea”¹³⁸.

Khazanov a adus în discuție și funcțiile unei căpetenii supreme a unei societăți nomade, care ar ține de proceduri legale, ceremonial, relații externe,

luptător pe calea lui Allah.”. Legat de crima comisă, a se vedea *Ibidem*, p. 394: „Cei care îl tăgăduiau pe Sarî-Saltuk? au făcut multă zarvă în jurul celui prețuit și au păcăuit, spunând vorbe calomnioase precum că cel cu numele Sari-Saltik a fost un călugăr.

Este știut că în vilaietul polon, la schela Danzig, a fost un călugăr cu numele de Saltuk-Bay. Mergând acolo, îl invitase la credința <islamică>, dar pentru că acesta nu primise, Saltuk-Bey îl omorâse pe călugăr în chilia sa și se îmbrăcase cu vestimintele lui. Apoi, el onorase pe ascuns cu trecerea la islam pe multe creaturi ale lui Allah care rămăseseră atâția ani în rătăcire și, răspândind faimă prin călătoriile sale, a răposat lângă Babadag”.

¹³⁴ Vezi nota 109.

¹³⁵ Ocak, *Social*, p. 402. Cf. Yazjioghlu, *Selçukname*, p. 44, nota 59, în privința altor nume asociate: Sfântul Nicolae, Sfântul Spiridon sau Sfântul Dimitrie Basarabov.

¹³⁶ Michel Balivet, *The long-lived relations between Christians and Moslems in Central Anatolia: dervishes, papadhes, and country folk*, în Bryer (ed.), *Manzikert*, p. 321. Mai pot fi menționate „mescid”-urile (lăcașuri simple, de mici dimensiuni, având același rol ca al moscheii, întâlnite în mediul rural), care puteau fi împărțite, cu deosebirea principală că musulmanii, în timpul rugăciunilor lor, aveau voie să întorcă icoanele cu fețele la perete. Lăcașurile de cult erau administrate tot de derviși; a se vedea F.W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans*, Oxford, 1929, p. 576 (*apud* Balivet, *The long-lived*, p. 322).

¹³⁷ Ocak, *Social*, p. 368.

¹³⁸ Balivet, *The long-lived*, pp. 321-322.

mediere a unor conflicte interne și de conducere militară¹³⁹. Numiții lideri ar trebui căutați și printre reformatori religioși sau predicatori din societăți agricole-urbane, mai ales în cazul celor din Orientul Apropiat musulman și Africa¹⁴⁰. Este cunoscut faptul că Islamul a făcut căpetenii nomade din personaje religioase, mai ales după ce apăruse o nevoie pentru integrare rapidă și centralizare¹⁴¹. Privind lucrurile din această perspectivă, reiese că Sari Saltik a fost o căpetenie nomadă care a câștigat notorietate prin interesul arătat față de supușii săi, sedentarizându-i și convertindu-se la creștinism, fiind urmat de restul comunității.

Încă un aspect deosebit este cel al obținerii conducerii de către Sari Saltik. Yazijioghlu i-a descris originile, faptele, trăsăturile și a consemnat că a fost căpetenie până la moarte, însă nu a explicat ascensiunea sa în poziția de lider al turcilor. A amintit însă, un complot prin care conducătorul anterior, 'Ali Bahadır, fusese eliminat în urma unei tentative de a obține tronul Bizanțului pentru fostul sultan Izzeddin¹⁴². Nu mult după aceasta, l-a pomenit pe Sari Saltik drept beneficiarul domeniilor crimeene, în urma invaziei mongole.

Prin urmare, consider că turcii pot fi numiți „mixobarbari”, atât în accepțiunea lui Tanașoca și Stephenson, cât și în cea a lui Vryonis. După cum am mai spus, de-a lungul șederii în Bizanț, au respectat legile statului, devenind creștini și activând în cadrul armatei, distingându-se prin felul de a lupta și prin realizări. Însă, din dorința de câștiguri materiale sau de altă natură și datorită modului de viață, au acționat în dauna bizantinilor, mai ales prin jafuri.

¹³⁹ Khazanov, *Nomads*, pp. 166-167.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 167.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 168.

¹⁴² Yazijioghlu, *Selçukname*, pp. 33-35: „Dar într-o noapte, la Istanbul [sic!], sultanul Kaykaus și 'Ali Bahadır s-au apucat de beție și petrecere. În timpul servirii paharelor, limbile câtorva apropiați de-ai lui Izzeddin s-au dezlegat, au început să spună palavre zicând: <Deoarece sultanul Izzeddin Kayus a căzut strâmb din țara asta, dar cu grijă și anturajul sultanului s-a înmulțit, suntem zece-dousprezece mii de oameni ostași (er). Dacă într-o zi, pândind o ocazie am face ca împăratul <Mihail al VIII-lea> să dispară din palatul său (saraynda), domnia acestei țări în întregime ar fi a sultanului. După aceea se va găsi prilej și pentru stăpânirea Anatoliei>. Dar cel care servia [sic!] paharele cu vin, paharnicul (sarabdar) Kir Kediyeț, era grec. Fiind înclinat spre neamul său, a doua zi a mers pe lângă basileios (fasilyos) și i-a povestit de la un capăt la altul această conspirație. [...] Dar într-o zi, sub un oarecare pretext, l-a chemat în casa sa pe imbrohor (emiator), pe beiful cel norocos Oğuzlu bey și pe 'Ali Bahadır. Prinzându-l la pus în lanțuri și l-a aruncat în închisoare. [...] Acei care erau dintre supușii și năkerii sultanului și ai lui 'Ali Bahadır, unii care auțerian credința lor <musulmană> și au intrat în neamul creștin (Mesih milletine), fiind iertați, au scăpat. Dar acei care nu voiau să renunțe la credința lor islamică, pereclitându-și sufletul și viața, au rămas pentru totdeauna în închisoarea (zendan) împăratului”.

În privința definiției lui Vryonis, trebuie spus că nu există documente care să ateste descendența coloniștilor din familii mixte greco-turce. De altfel, absența unor izvoare contemporane și obiective legate de nomazi este evidentă, ceea ce face aproape imposibilă o investigație mai aprofundată. Totuși, am remarcat raportul de inversă proporționalitate între vechimea sursei și calitatea documentării. Sanudo, Gregoras și, mai ales, Yazijioghlu s-au dovedit mult mai bine informați decât Pachymeres, în cazul sortii turcilor, după invazia mongolă, dezertării la catalani și modul lor de viață.

Argumentația lui Vryonis are câștig de cauză din momentul în care pot fi surprinse atitudinile turcilor față de agricultură, botez și apostazie. Este clar acum că, fără un istoric atât de bogat al relațiilor directe dintre țăranii greci și turcmeni, ultimii nu ar fi manifestat o asemenea deschidere față de aceste trei elemente. Practicarea agriculturii, alături de vânătoare, au demonstrat capacitatea relativ ridicată de adaptare față de condițiile oferite de Dobrogea, deși, inițial, au recurs la razii pentru a-și suplimenta producția obținută din păstorit. Cel din urmă a rămas, însă, principala lor ocupație, celelalte activități economice fiind complementare.

În „Selçukname” a fost menționată și amestecarea turcilor cu indigenii, în care a intervenit și aspectul religios. Fără intenția de minimalizare a ponderii deținute de elementele creștine în viața acestei populații la venirea în Balcani, se impune totuși sublinierea faptului că adevăratele transformări în această direcție s-au petrecut în Anatolia. Este vorba, în primul rând, despre o fază timpurie a sincretismului dintre religiile musulmană și creștină, etapa balcanică reprezentând, mai degrabă, rezultatul unei coabitări lipsite de violențe între coloniști și populațiile indigene. În plus, a existat și un substrat economic în convertirea la creștinism, implicit și la apostazia de la Islam.

Este evident că adaptarea nu s-a făcut fără un conducător pe măsură. Sari Saltik, căpetenie considerată sfântă atât de comunitatea musulmană, cât și de cea creștină, a fost cel care a contribuit decisiv la sedentarizarea și creștinarea supușilor săi, ceea ce i-a adus un respect enorm și notorietate. Exemplul său nu a fost unul singular, în zona anatoliană detașându-se numeroși asemenea indivizi care au acționat în interes public, inclusiv în avantajul comunităților creștine. Poate că Sari Saltik nu poate fi numit un mixobarbar, dar, în mod cert, el și alții asemenea lui au încurajat formarea de familii mixte.

Deși am dovedit că au fost mixobarbari, este mai greu de spus dacă am și reușit să aflăm cine au fost coloniștii aduși de Mihail al VIII-lea. Să nu uităm că nu există încă o definiție unică a termenului de „mixobarbar”, ceea ce este un handicap serios pentru viitoarele cercetări. Orice tentativă de definire va trebui să țină cont nu doar de cum au fost surprinși mixobarbarii de diferiți cronicari sau de simplele

raporturi dintre aceștia și locuitorii din Imperiul Bizantin, ci și de mediul lor original (cu aspectele sale de natură economică, socială, și religioasă) și de circumstanțele care au determinat adoptarea anumitor tipuri de comportament și decizii în relațiile cu locuitorii atât din imperiu, cât și din regiunile abandonate de acesta (dar unde s-a conservat modelul de civilizație bizantină). Iarși, binevenită este și eliminarea conotației peiorative, aceasta putând fi legată strict de perspectivele cronicarilor bizantini. Studiul de față surprinde un singur caz în care ne întâlnim cu mixobarbari și nu poate depăși o asemenea condiție. Însă, mai pot fi aduse completări în privința procesului de sedentarizare al coloniștilor, prin contribuțiile arheologilor care au efectuat sau efectuează săpături în Dobrogea sau în fostele provincii Macedonia și Moreea. În cazul celor din urmă, asemenea informații sunt vitale pentru completarea mărturiilor lăsate de Yazjioghlu sau de alți cronicari. Arheologia, alături de istoria religiilor, poate aduce documente noi legate de credințele turcilor din imperiu și de eficiența misionarismului în cele trei regiuni.

GEORGE ALEXANDRU COSTAN

FROM ANATOLIA TO BALKANS: MICHAEL VIII PALAEOLOGOS'
COLONISTS BASED ON THE „SELÇUKNAME” FRAGMENT
Summary

The purpose of this research is to prove that the Turks colonized by Byzantine emperor Michael VIII in Dobrudja, Macedonia and Moreea were „mixobarbaroi”. After reviewing the main medieval and historiographical sources regarding the colonists, I have engaged in an investigation on the military, occupational, religious and hierarchical aspects of these people living inside Byzantium.

The *mixobarbaroi* were recent date inhabitants of the Byzantine Empire, of foreign origin. Relatively detailed characterizations were provided by researchers such as Nicolae-Șerban Tanașoca and Paul Stephenson, the former underlining the obvious alien element. Another historian, Speros Vryonis Jr., presented them as the result of the close association between Greeks and Turks present even outside the empire’s borders, in Anatolia.

As military men, they were known as cavalry archers, which provided flank protection and used speed and ambushes as main tactics of war. Their service was compulsory since they were Byzantine citizens and received pays and, occasionally, rewards. But because they have deserted once and have engaged themselves in razzias before being allowed inside the empire’s borders, more integration steps had to be made. Sedentarization was one of them and, by the beginning of the fourteenth century, the colonists were semi-nomads, practicing pastoralism, agriculture and hunting, the latter two being secondary activities. The fact that they have managed to quickly adapt to the new environment meant that they had a solid background on how to cooperate with sedentary populations. Baptism was another step, and was first performed in 1259, then repeated a few more times, due to the misinterpretation of the ritual by the Turks or

the lack of trust in them by the Byzantine clergy. Ever since they became Christians, they have abandoned Islam, but with relative ease. It seems that economic pragmatism was prioritized over religious thinking.

Finally, their spiritual and effective leader, Sari Saltik, managed to engage his subjects in sedentarization and conversion to Christianity. It should be noted that, in Anatolia, he and others like him promoted messages of religious equality and tolerance and acted on behalf of the interests of the community, comprising both Christians and Muslims.

In conclusion, it can be argued that the colonists were *mixobarbaroi* because they have recently become Byzantine citizens and had a solid background on interactions with Greeks, or even partial Byzantine origin.

Keywords: Byzantium, colonization, mixobarbaroi, nomads, Sari Saltik, Turks.